

**การส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นของเทศบาล  
ตำบลคูคู เทศบาลตำบลโนนสัง เทศบาลตำบลโคกศรี เทศบาลตำบลยางตลาด**

**เทศบาลตำบลหนองหิน และเทศบาลตำบลกกกุง**

**The Promotion Of The Role Of Women In The Economic, Social And Cultural Development Of A  
Subdistrict Municipality: Case Studies Of Kutdu Subdistrict Municipality, Nonsang Subdistrict  
Municipality, Khoksri Subdistrict Municipality, Yangtlat Subdistrict Municipality, Nonghin  
Subdistrict Municipality, Kokkung Subdistrict Municipality**

ลักคณา โยคะวิสัย<sup>1</sup> และ จุมพล หนิมพานิช<sup>2</sup>

10.14456/jrgbsrangsit.2016.10

**บทคัดย่อ**

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์ (1) เพื่อศึกษาการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีของเทศบาลในการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง (2) เพื่อศึกษาบทบาทของกลุ่มสตรีในการ พัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง (3) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุน และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อบทบาท ของกลุ่มสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ในเขตชานเมือง (4) เพื่อศึกษาแนวทางการ พัฒนาบทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ในเขตชานเมืองให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากขึ้น ด้วยวิธีการวิจัยเชิง คุณภาพ (qualitative research) แบบกรณีศึกษา (case studies) โดยใช้เอกสาร (documents) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และการสังเกต (observation)

ผลการวิจัยพบว่า เทศบาลมีการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและ วัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่นน้อยมาก กลุ่มสตรีมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในการหา รายได้ด้วยการประกอบอาชีพเสริม การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาหมู่บ้าน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณี ท้องถิ่นตามประเพณีอีสาน ฮีตสิบสอง คองสิบสี่

ปัจจัยสนับสนุนบทบาทกลุ่มสตรี พบว่า 1) แนวคิดมีดิชาหญิงมีความเท่าเทียมกัน 2) การตื่นตัว ในเรื่องสิทธิ มนุษยชน 3) กลุ่มสตรีได้รับโอกาสทางสังคมมากขึ้น 4) การเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมทำให้กลุ่มสตรีมี บทบาทมากขึ้น ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค 1) ขาดองค์การการประสานงาน 2) ตัวสตรีเองที่คิดว่าตน มีศักยภาพน้อยกว่าบุรุษ ปัญหาและแนวทางแก้ไข พบว่า 1) ควรสร้างองค์การการประสานงานที่ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับกลุ่ม สตรี 2) ควรส่งเสริมให้กลุ่มสตรีมั่นใจในตนเองและเห็นศักยภาพของตนเอง 3) ควร ส่งเสริมกลุ่มสตรีมีการศึกษาใน ระดับที่สูงขึ้น 4) ควรส่งเสริมให้กลุ่มสตรีเข้าร่วมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้สร้างเครือข่ายในชุมชน 5) ควรส่งเสริมให้ทุก คนในชุมชนเปลี่ยนแนวความคิด ทศนคติเรื่องการพัฒนาที่ต้องเป็นหน้าที่ของ บุรุษเท่านั้น

**คำสำคัญ:** การส่งเสริม, ทฤษฎีสตรีนิยม, ทฤษฎีวิวัฒนาการศึกษา

<sup>1</sup> นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

<sup>2</sup> อาจารย์ประจำ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

### Abstract

This research aims (1) to study the promotion of the role of women in the economic, social, and cultural development of a subdistrict municipality, (2) to study the role of women in the economic, social, and cultural development of a subdistrict municipality, (3) to study the factors that helped support the role of women in the economic, social, and cultural development of a subdistrict municipality, and (4) to study the guideline of how to effectively develop the role of women in the economic, social, and cultural development of a subdistrict municipality.

This research, a case study, is a qualitative documentary research, relying on observation and depth interview. The key informants were from 5 groups: the group of local government organizations, the group of women leaders, the group of community-developing activity heads, the group of local intellectuals, and the group of scholars in the field of public administration and political science with expertise in local government and feminism.

The results showed that, in the municipality, the promotion of the women's roles in the economic, social and cultural development was scarcely found. Woman groups played important roles in economic, social and cultural development of subdistrict municipality through their extra income earning, contributing in others village development projects, and participating in local tradition called "Heat 12 Kong 14" or "12 laws of tradition and 14 trails")

Factors supporting the roles of women included (1) gender equality, (2) awareness of human rights, (3) more opportunities for women in society (4) changes in the economic and social structure, which resulted in women's greater roles. In contrast, the obstacles included (1) lack of organizational coordination to promote women's groups, and (2) women's attitudes in terms of gender inferiority. According to the findings, the solutions included (1) creating coordinating organization in order to promote women's group activities, (2) encouraging women to gain more confidence and know their potentials, (3) supporting women's groups to earn higher education, (4) encouraging women's groups to join knowledge sharing and create community network (5) changing the attitudes towards community development, which could be done by both men and women.

**Key Words:** The Promotion, Feminist Theory, Cultural Study Theory

## 1. บทนำ

หากที่จะทบทวนบทบาทของกลุ่มสตรีในระบบที่ชายเป็นใหญ่ (patriarchy) สตรีมีบทบาทในการเป็นแม่ และมีบทบาทในการทำงานบ้านเท่านั้น ส่วนการทำงานนอกบ้านนั้นสตรีไม่มีโอกาส หรือมีแต่น้อยมาก สถานที่ทำงานส่วนใหญ่จะมีแต่ผู้ชายทำงานในตำแหน่งหัวหน้าและพนักงานทุกระดับ หากจะมี สตรีบ้างก็จะได้ทำงานในตำแหน่งคอยเป็นผู้สนับสนุนรับใช้เท่านั้น ยุคสมัยใหม่จะอ้างว่ามีสตรีบางคน บางกลุ่มได้ต่อสู้หรือมีสำนึกขบถเพื่อความเท่าเทียมทางเพศ หรือกระจายอำนาจทางเพศหากก็ยังไม่สมบูรณ์ แบบเพราะไม่ได้รับความร่วมมือของเพศชาย (กอบกุล อิงคอุทนานนท์, 2537) จากเหตุการณ์ดังกล่าวผลจึงทำให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (The new social movements) ขึ้นมาเพื่อเรียกร้อง สิทธิต่างๆ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, 2540, น. 3) และหนึ่งในกระบวนการเรียกร้องสิทธินั้นก็คือการเรียกร้องเกี่ยวกับสิทธิสตรีด้วยซึ่งเป็นที่มาของทฤษฎีสตรีนิยม (Habermas, 1981) ทำให้บทบาทของสตรี เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปและเริ่มมีบทบาทต่างๆ มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและ วัฒนธรรม

ต่อมานานอารยประเทศ (civilized country) ทั่วโลกได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อความเท่าเทียม กันระหว่างเพศ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน สำหรับไทยได้เห็นความสำคัญในการพัฒนาสิทธิ เสรีภาพของสตรีในทุกด้าน โดยได้ร่วมลงนามเป็นภาคีในอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี ในทุกรูปแบบ (CEDAW) และในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้ให้ความสำคัญคุ้มครอง รับรองสิทธิ และสร้างหลักประกันรวมถึงกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และจะต้องส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างสตรี และบุรุษเสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของ

ครอบครัวและความเข้มแข็งของชุมชนโดยกำหนดให้มีมาตรการและกระบวนการต่างๆ เพื่อจัดอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดจากการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมตลอดจนส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิเสรีภาพได้อย่าง เท่าเทียม และเสมอภาคกัน (วิระดา สมสวัสดิ์, 2549)

หากจะศึกษาบทบาทของกลุ่มสตรีในประเทศไทยและแยกเป็นแต่ละภาค ๆ นั้น ไม่ว่าจะเป็น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ นั้น บทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมืองนั้นไม่แตกต่างกันมากนัก แต่บทบาทของกลุ่มสตรีในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือนั้นจะเด่นชัดมากที่สุด เนื่องจากผู้ชาย คนหนุ่มหรือพ่อบ้านในภาคอีสานส่วนใหญ่จะ ไปทำงานรับจ้างในที่ต่าง ๆ และไปไกลถึงต่างประเทศ เช่น ประเทศสิงคโปร์ บรูไน และในประเทศเขตทะเลทรายตะวันออกกลาง เนื่องจากผลผลิตที่ได้ต่ำ เพราะการทำนาส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนซึ่งไม่ค่อยแน่นอน การขาดแคลนน้ำในภาคนี้ทำให้ไม่ค่อยมีการปลูกพืชหลังการเก็บเกี่ยวข้าว เป็นเหตุให้ประชากรในภูมิภาคนี้ มีความยากจนเป็นส่วนมาก จากการที่ผู้ชาย คนหนุ่มหรือพ่อบ้านไปทำงานไกลถึงต่างประเทศทำให้บทบาท กลุ่มสตรีในภาคนี้โดดเด่นมากกว่าภาคอื่น (กานดา พรหมเกียรติ, 2525)

การที่รัฐกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติการกระจายอำนาจ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ถือเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการบริหารจัดการบ้านเมืองของรัฐใน ระบอบประชาธิปไตยโดยมุ่งลดบทบาทของรัฐส่วนกลางลงเหลือภารกิจหลักเท่าที่จำเป็น (โกวิท พวงงาม, 2552) และทำให้ประชาชนได้มีส่วนในการบริหารงานชุมชนท้องถิ่นตามเจตนารมณ์ของประชาชนมากขึ้น ในแง่ที่กล่าวมาข้างต้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความสำคัญเนื่องจากเป็นหน่วยงานที่มีความ ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุดในการพัฒนา

เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง ประชาชนในท้องถิ่นซึ่งเป็นระดับรากหญ้าได้มีอำนาจในการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย

เป็นการกระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลาง ไปให้ประชาชนในท้องถิ่นดำเนินการเองภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายเพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้และเข้าใจถึงวิธีการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย (โกวิทย์ พวงงาม, 2553)

ในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายหลักของแต่ละประเภท ภารกิจของเทศบาลมีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2552) มีภารกิจหน้าที่ส่งเสริมการพัฒนาเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุและผู้พิการ บำรุงศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผน

และขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ให้เทศบาลมีหน้าที่ไม่ว่าจะเป็น การสนับสนุนส่งเสริมการฝึกอบรมและการประกอบอาชีพ การสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตเด็ก สตรี คนชราและผู้ด้อยโอกาส การบำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่น เป็นต้น

ผลการถ่ายโอนงานในด้านดังกล่าว ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีภารกิจการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบเพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา ผู้ด้อยโอกาสและผู้พิการ การบำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น แต่เนื่องจากขนาดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความพร้อมและศักยภาพการทำงานแตกต่างกัน รวมทั้งยังมีเรื่องการเมืองภายในท้องถิ่น นโยบายของผู้บริหารที่ให้ความสนใจและทำงานด้านสตรีมากขึ้นต่างกัน หากวิสัยทัศน์ของผู้บริหารท้องถิ่นให้ความสำคัญก็จะส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนงานด้านดังกล่าวเป็นไปด้วยดี แต่ถ้าหากผู้บริหารท้องถิ่นไม่เห็นความสำคัญในด้านที่เกี่ยวกับการพัฒนาสตรีก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจ ศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

บทบาทของกลุ่มสตรีในชนบทที่เกิดจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปส่งเสริมคุณภาพชีวิต จะปรากฏในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา และแผนพัฒนาสามปีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในด้านเศรษฐกิจ จะเป็นแผนงานโครงการที่เกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพและเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนในเขต พื้นที่ที่รับผิดชอบไม่ว่าจะเป็น การส่งเสริมอาชีพให้กับกลุ่มสตรี/กลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มเย็บผ้า กลุ่มทอผ้า กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มทำขนม กลุ่มเกษตรกรทำสวน กลุ่มทำปุ๋ยหมักชีวภาพ เป็นต้น

การส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีในด้านสังคมจะเป็นการจัดทำแผนงานโครงการเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพอนามัยชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน การให้บริการแก่ประชาชนในด้านการป้องกันและควบคุมโรคติดต่อ ส่งเสริมมาตรการป้องกันบรรเทาสาธารณภัยและสร้างความสงบเรียบร้อยแก่ประชาชน ส่งเสริมกิจกรรมของ อปพร. เพื่อบรรเทาสาธารณภัยต่างๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมใน การประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อให้มีการแสดงความคิดเห็น เสนอปัญหาความต้องการของชุมชนเพื่อจะ นำไปสู่การพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

การส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีในด้านวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น จะเป็นการจัดทำแผนงานโครงการเกี่ยวกับการส่งเสริมศาสนา ศิลปะ ประเพณีท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาของชุมชนภาคอีสานไม่ว่าจะเป็น การส่งเสริมประเพณีบุญบั้งไฟ แห่เทียนพรรษา ประเพณีออกพรรษา และกิจกรรมทางศาสนา เช่น การ เข้าปริวาสกรรม การนุ่งขาวห่มขาวในวันเข้าพรรษา การเวียนเทียนในวันเข้าและออกพรรษา เป็นต้น

เมื่อสตรีได้รับการพัฒนาให้มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่นในเขตชานเมืองที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ส่งเสริมดังกล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ในประเด็นที่ว่า กลุ่มสตรีได้ไปทำหน้าที่ในการพัฒนานั้นหรือไม่อย่างไร ซึ่งจากที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ศึกษามาซึ่งไม่มีหน่วยงานไหนได้ทำการศึกษาไว้อย่างจริงจัง ในประเด็นดังกล่าวจึงทำให้ผู้ศึกษาวิจัยสนใจที่จะศึกษาในหัวข้อการวิจัย เรื่อง “การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นของ เทศบาลตำบล ศึกษากรณี : เทศบาลตำบลกุดคู่ เทศบาลตำบลโนนสัง เทศบาลตำบลโคกศรี เทศบาลตำบล ยางตลาด เทศบาลตำบลหนองหิน และเทศบาลตำบลกกุง”

โดยผู้ศึกษาวิจัยได้ให้ความสนใจในประเด็นดังต่อไปนี้ ประเด็นที่หนึ่งที่ผู้ศึกษาสนใจคือ การส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีของเทศบาลในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นใน เขตชานเมือง ประเด็นที่สอง ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาบทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง ประเด็นที่สาม ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริม สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อบทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง และประเด็นสุดท้ายที่ผู้ศึกษาสนใจศึกษา คือ แนวทางการพัฒนา บทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มมากขึ้น ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผน และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของกลุ่มสตรีทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ต่อไปในอนาคต

## 2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีของเทศบาลในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง
2. เพื่อศึกษาบทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนและปัจจัยที่ เป็นอุปสรรคต่อบทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ในเขตชานเมือง
4. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาบทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมืองให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น

## 3. วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) แบบกรณีศึกษา (case studied) เนื่องจากผู้วิจัย ต้องการเน้นสภาพธรรมชาติหรือ Natural Setting และเน้นองค์รวมหรือ Holistic (จุมพล หนิมพานิช, 2551) โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

- 1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เทศบาล ตำบลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคัดเลือกพื้นที่แบบเจาะจง (Purposive) 3 จังหวัดกระจายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเลือกศึกษาจังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มตัวอย่างเลือกศึกษา แบบเฉพาะเจาะจง (purposive selection) โดยเลือกเทศบาลตำบล จำนวน 6

เทศบาล ดังนี้ เทศบาลตำบลกุดคู เทศบาลตำบล โนนสัง เทศบาลตำบลหนองหิน เทศบาลตำบลกกกุง เทศบาลตำบล ยางตลาด และเทศบาล ตำบลโคกศรี ผู้วิจัยได้ใช้กรณีศึกษา (case studies) 6 กรณี ได้แก่ กลุ่มสตรีทอผ้าพื้นเมือง เทศบาลตำบลกุดคู กลุ่มสตรี ทอผ้าพื้นเมือง /ข้าวฮาง เทศบาลตำบล โนนสัง กลุ่มสตรีธรรมนุญประชาชน เทศบาล ตำบล หนองหิน กลุ่มสตรีธรรมนุญประชาชน เทศบาลตำบลกกกุง กลุ่มสตรีผู้ประกอบการตลาดสด เทศบาลตำบล ยางตลาด และกลุ่มสตรีจัดทำไม้กวาด เทศบาลตำบลโคกศรี กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่

- 1.1) กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มาจากฝ่ายการเมืองและข้าราชการประจำ ได้แก่ นายกเทศมนตรีและปลัดเทศบาล
- 1.2) กลุ่มสตรี จำนวน 6 กลุ่มๆ ละ 2 คน ได้แก่ ประธานและเหรัญญิก
- 1.3) กลุ่มหัวหน้างานพัฒนาชุมชน สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 1.4) แกนนำภาคประชาสังคมหรือ ปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านหรือปราชญ์ชาวบ้าน และ
- 1.5) นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ และรัฐศาสตร์ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการ ปกครองส่วนท้องถิ่นและนักสตรีนิยม

#### 4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Research Method)

ในครั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเก็บ รวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การใช้เอกสาร (documents) การใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และการสังเกต (observation)

#### 5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เชิงคุณภาพ ได้แก่ ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) คือ ข้อมูลที่เราได้มา ครั้งแรกโดยการเก็บรวบรวมข้อมูล จากการสัมภาษณ์เจาะลึกและข้อมูลจากการสังเกต ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) โดยการเก็บรวบรวม ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่มีผู้ทำการเก็บรวบรวมหรือเรียบเรียงไว้เรียบร้อยแล้วเป็นข้อมูลที่ เทศบาลหรือ หน่วยงานอื่นได้รวบรวมไว้

#### 6. การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ของข้อมูล ทั้งในรูปของเอกสารหรือข้อเขียนต่างๆ (สุวิมล ติร กานันท์, 2551) การวิเคราะห์เชิงอุปนัย (inductive analysis) เป็นการตีความสร้าง ข้อสรุปข้อมูลจากรูปธรรมหรือ ปรากฏการณ์ที่มองเห็นจากการสัมภาษณ์ แบบเจาะลึกในรูปแบบเชิงบรรยาย (descriptive) (สุภางค์ จันทวานิช, 2549)

#### 7. สรุปและอภิปรายผล

7.1 เทศบาลมีการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่น ในเขตขานเมือง จากผลการวิจัย พบว่า เทศบาลมีการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจในเขต ขานเมือง ในเรื่องการส่งเสริมอาชีพ เช่น การส่งเสริมอาชีพทอผ้าพื้นเมือง ผ้าฝ้าย ผ้าไหม กลุ่มจักสาน ไม้ไผ่ กลุ่มไม้กวาด กลุ่ม

เข็ญผ้าจักรอุตสาหกรรม กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มแปรรูปปลา และกลุ่มข้าวฮาง ฯลฯ เป็นต้น เทศบาลส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีในรูปแบบการตั้งงบประมาณรายจ่าย ไว้ในเทศบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี การจัดสรรให้กลุ่มสตรีจะมากน้อยแตกต่างกันขึ้นอยู่กับ คุลยพินิจของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะ อนุมัติและเห็นความสำคัญ และหรือขึ้นอยู่กับฐาน คณะเนนเสียงหรือกลุ่มผู้สนับสนุนคน และหรือกลุ่มสตรีที่มีความ เข้มแข็งมีอำนาจต่อรองกับคณะผู้บริหาร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีในด้านเศรษฐกิจ เทศบาลจะดำเนินการหลาย รูปแบบ เช่น การให้เงินอุดหนุนกลุ่มสตรีไปบริหารจัดการกันเอง จัดฝึกอบรมและ ทัศนศึกษาดูงานและหรืออุดหนุนในรูปแบบการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกลุ่มอาชีพนั้นๆ เช่น กลุ่มเข็ญผ้า จักรอุตสาหกรรม เทศบาลจัดซื้อจักรอุตสาหกรรมให้กลุ่มสตรียืมใช้ เป็นต้น เทศบาลมีการส่งเสริมบทบาท กลุ่มสตรีในการพัฒนาด้านสังคมในเขตชานเมืองในเรื่องการฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) การป้องกันและต่อต้านยาเสพติดในชุมชน การส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน (อสม.) โครงการจัดงานวันผู้สูงอายุ โครงการจัดงานวันสตรีสากล อุดหนุนเงินงบประมาณ ให้กับกลุ่มสตรีในระดับ ตำบลเพื่อการบริหารงานในกลุ่มสตรี เป็นต้น เทศบาลส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรี ในการพัฒนาสังคมในรูปแบบการ ตั้งงบประมาณรายจ่ายไว้ในเทศบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี

จำนวนเงินที่ตั้งไว้ในเทศบัญญัติฯ จะขึ้นอยู่กับคุลยพินิจของนายกเทศมนตรีที่จะเสนอจัดทำโครงการนั้นๆ โดยสภาเทศบาลจะอนุมัติในขั้นตอนการตราเทศบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี เทศบาลส่งเสริมบทบาท กลุ่ม สตรีในด้านสังคมหลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบจะเป็น โครงการจัดอบรมให้ความรู้ และหรือทบทวน ความรู้ที่ได้ อบรมไปแล้ว การให้เงินอุดหนุนกลุ่มสตรีไปดำเนินการเองภายในกลุ่ม การให้ความร่วมมือกับ กลุ่มองค์กรต่างๆ เป็นต้น การส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีในด้านสังคมของเทศบาล เช่น การให้เงินอุดหนุน กลุ่ม อสม.ในการรณรงค์ ป้องกันไข้เลือดออก การจัดซื้อทรายอะเบท การตรวจลูกน้ำยุงลายภายในหมู่บ้าน เป็นต้น เทศบาลมีการส่งเสริม บทบาทกลุ่มสตรีในการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมืองในเรื่องการจัดทำโครงการเกี่ยวกับ วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอีสาน อาทิ การฝึกอบรมการทำขนมหมากเบญ การพ้อนรำเซ็ง การจัดทำโครงการเกี่ยวกับ การส่งเสริมสนับสนุนการสืบสานประเพณีท้องถิ่นต่างๆ เช่น ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีวัน ลอยกระทง เป็นต้น กลุ่มสตรีมีบทบาทในการ พัฒนาด้านวัฒนธรรมชุมชนในเขตชานเมือง คือ กลุ่มสตรีมีส่วนร่วม ในการเสริมสร้าง เผยแพร่กิจกรรมและ รักษาศิลปวัฒนธรรมประเพณีและศาสนาในทุกกิจกรรม เทศบาลจะส่งเสริม บทบาทกลุ่มสตรีในหลายรูปแบบ โดยการตั้งงบประมาณรายจ่ายไว้ในเทศบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี จำนวนเงินที่ตั้งไว้ใน เทศบัญญัติดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับคุลยพินิจของนายกเทศมนตรีที่จะเสนอจัดทำโครงการนั้นๆ โดยสภาเทศบาล จะอนุมัติในขั้นตอนการตราเทศบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี เทศบาลส่งเสริมบทบาทกลุ่ม สตรีในการ พัฒนาด้านวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นหลายรูปแบบ ส่วนใหญ่เทศบาลจะจัดทำโครงการโดยการขอความ ร่วมมือ ให้กลุ่มสตรีเข้าร่วมในกิจกรรม เช่น โครงการลอยกระทง เทศบาลจะประสานงานให้กลุ่มสตรีเข้าร่วม กิจกรรมในขบวนแห่งานพมาศ การส่งกระทงเข้าประกวด การแสดงศิลปะพื้นบ้านของกลุ่มสตรีแม่บ้าน เป็นต้น

#### 7.2 กลุ่มสตรีมีบทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง

จากผลการวิจัย พบว่า กลุ่มสตรีมีบทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมใน การหารายได้ให้แก่ครอบครัว ด้วยการรวมกลุ่มกันเองหลังเสร็จจากฤดูกาลทำนา เนื่องจากกลุ่มสตรี ต้องการมีอาชีพ เสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่สตรีจะรวมกลุ่มกันทำอาชีพเสริมตามความ ถนัดของกลุ่มตน และตาม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ เช่น กลุ่มทอผ้าพื้นเมือง กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากปลา กลุ่มจัดทำไม้กวาด เป็นต้น กลุ่มสตรีมีบทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจในระดับชุมชนหมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบพอเพียงมีการผลิตสินค้าขายหรือจำหน่ายและมีการอุปโภคบริโภคกันเองในชุมชนท้องถิ่น ก่อให้เกิดรายได้และนำมาใช้จ่ายในครอบครัว วิธีการผลิตเป็นการผลิตตามภูมิปัญญาชาวบ้านใช้แรงงาน ของสมาชิกในชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กันเป็นแบบเครือญาติมีความสนิทใกล้ชิด และรู้จักมักคุ้นกันทั้งหมด ชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมืองมีระบบเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจชุมชนหรือ เศรษฐกิจแบบพอเพียงซึ่งเหมาะกับบริบทของคนในชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนหมู่บ้านที่มีวัฒนธรรม ประเพณี การดำเนินชีวิตของครอบครัวหมู่บ้านและชุมชนท้องถิ่นเป็นหน่วยการผลิตเป้าหมายการผลิตเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต การรักษาตัวให้รอดอยู่ได้ของครอบครัว หมู่บ้านและชุมชนท้องถิ่น การผลิตมี ลักษณะเพื่ออุปโภคบริโภคในครัวเรือน ผลิตเพื่อขายได้แต่ก็เพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าใช้สอยในครอบครัว เพื่อดำรงชีวิตเลี้ยงดูบุตรและสมาชิกในครอบครัวมากกว่าที่จะคิดขยายการผลิตให้ใหญ่โตมีกำไรสูงสุด ให้ร่ำรวย ซึ่งแตกต่างจากการผลิตแบบทุนนิยม การผลิตในระบบทุนนิยมเป็นการผลิตขนาดใหญ่ใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่และใช้ทุนสูงเป็นหลักในด้านสังคมกลุ่มสตรีมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมโดยกลุ่มสตรีมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนในสังคมชุมชนท้องถิ่นเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมประชุมหมู่บ้าน ร่วมประชุมประชาคม หมู่บ้าน การเสนอความคิดเห็นและแนวทางในการแก้ไขปัญหาในชุมชนท้องถิ่น การร่วมพัฒนาชุมชน หมู่บ้านในการทำความสะอาด เช่น การเก็บกวาดขยะบริเวณชุมชนหมู่บ้านและที่สาธารณะภายในชุมชน หมู่บ้าน การตัดกิ่งต้นไม้ในชุมชน การปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ เป็นต้น และกลุ่มสตรีมีส่วนร่วมในการ ดูแลสุขภาพอนามัยของครอบครัวตนเองและในชุมชนหมู่บ้าน โดยการออกตรวจลูกน้ำยุงลาย ในแต่ละ ครัวเรือน ออกตรวจคัดกรองเบาหวานและตรวจมะเร็งเต้านมร่วมกับ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เป็นต้น กลุ่มสตรีจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านสังคมชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ กันตามความถนัดและความพอใจของตน เช่น การแสดงความคิดเห็น การออกเงิน ออกแรง ออกวัสดุอุปกรณ์ และหรือ ให้ความยินยอมในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกในครอบครัวรวมทั้งพ่อบ้านด้วยประกอบกับ ในชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่กลุ่มสตรีแม่บ้านจะเป็นผู้เก็บรักษาเงินของครอบครัว ดังนั้นกลุ่มสตรีแม่บ้าน จึงมีอิทธิพลและมีผลต่อโครงการพัฒนาสังคมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมืองมาก แต่กลุ่มสตรีแม่บ้าน จะเป็นเพียงผู้ร่วมปฏิบัติอย่างเข้มแข็งและแข็งขันมากกว่าจะเป็นผู้นำ (Leader) เมื่อมีการกระทำหรือการ ดำเนินงาน โดยเฉพาะการร่วมแรงจะมีแนวโน้มสูงมาก และจำนวนสตรีที่เข้าร่วม โครงการจะมีมาก กว่าบุรุษเป็นส่วนใหญ่ อาทิ กลุ่มสตรี อสม. จะมีบทบาทในชุมชนท้องถิ่นในเรื่องการดูแลสุขภาพ ประชาชนในชุมชนหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็น การออกตรวจคัดกรองเบาหวาน การคัดกรองมะเร็งในเต้านม การออกตรวจลูกน้ำยุงลายในครัวเรือน การดูแลกลุ่มผู้สูงอายุรวมทั้งการให้ความร่วมมือกับเทศบาล เมื่อเทศบาลร้องขอไป เป็นต้น กลุ่มสตรีส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมเผยแพร่กิจกรรมและรักษา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและศาสนาตามความเชื่อของคณอิสานถืออิศลิสสองและคองลิสี่เป็นหลักการ ดำรงชีวิต ด้วยเหตุที่สังคมดั้งเดิมของคณอิสานมีรากฐานมาจากการนับถือถน ถนบถื่อบรรพบุรุษนับถือ ศาสนาพุทธและนับถือศาสนาพราหมณ์คละเคล้ากัน อิศและคองก็คือ ส่วนผสมของสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น และคณอิสานก็นับถือสืบทอดแนวความคิดนี้มาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มสตรีจะมีส่วนร่วมในงาน ประเพณีศิลปวัฒนธรรมอิสาน เช่น งานบุญกฐิน งานบุญผ้าป่า งานวันลอยกระทง งานวันสงกรานต์ ฯลฯ เป็นต้น กลุ่มสตรีมีการบริจาคเงินร่วมทำบุญที่วัดตามจิตศรัทธาโดยมีความเชื่อว่าผู้ใดได้ทำบุญจะไม่ ตกนรกและจะได้รับบุญที่ทำในชาตินี้ไว้เก็บกินในชาติหน้า กลุ่มสตรีร่วมกันพ้อนรำในขบวนแห่งบุญบั้งไฟ กลุ่มสตรีร่วมขบวนแห่งนางนพมาศในงานประเพณีลอยกระทง เป็นต้น กลุ่มสตรีจะ



เข้าไปมีส่วนร่วม ในการพัฒนาด้านวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในทุกกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวกับทางพุทธศาสนา จะมีกลุ่มสตรีเข้าร่วมจำนวนมากกว่าบุรุษเพราะมีความเชื่อว่าการทำบุญจะไม่ตกนรกและจะได้บุญที่ทำในชาตินี้ไว้เก็บกินในชาติหน้า

7.3 ปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อบทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมือง จากผลการวิจัย พบว่า 1) แนวคิดมิติชายหญิงมีความเท่าเทียมกันเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้กลุ่มสตรี มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากเปิดโอกาสให้สตรีมีสิทธิ หน้าที่ความรับผิดชอบและความเสมอภาคเท่าเทียมกับบุรุษ เอื้อให้กลุ่มสตรีได้รับการศึกษาอบรมเพิ่มความรู้ ซึ่งถ้าหากไม่มีแนวคิดมิติชายหญิงมีความเท่าเทียมกัน กลุ่มผู้หญิงก็จะมีบทบาทแค่ความเป็นแม่เลี้ยงดูบุตรและความเป็นภรรยาที่คอยดูแลสามีเท่านั้น เหมือนดังเช่นในอดีตที่ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) กลุ่มสตรีจะไม่มีส่วนร่วมในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม 2) การตื่นตัวในเรื่องสิทธิมนุษยชนทำให้กลุ่มสตรีมีความรู้ดีกว่ากลุ่มสตรีที่เป็นเพศที่จะต้องได้รับความคุ้มครองเช่นเดียวกับเพศชายเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้กลุ่มสตรีมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น กลุ่มสตรีตื่นตัวในเรื่องสิทธิ มนุษยชนทำให้กลุ่มสตรีมีความรู้ดีกว่าไม่มีอะไรแตกต่างไปจากกลุ่มบุรุษ กลุ่มบุรุษทำอะไรได้กลุ่มสตรีก็ ทำได้อาจจะทำได้ดีกว่าในบางเรื่องบางกรณี กลุ่มสตรีมีความรู้เรื่องสิทธิหญิงชายมีความเท่าเทียมกันมี ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันมากกว่าสมัยก่อนเนื่องจากได้รับการศึกษาอบรม รู้ถึงแหล่งข้อมูล ข่าวสาร เป็นต้น ดังนั้นเพศหญิงจึงได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายและทางปฏิบัติเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย 3) กลุ่มสตรีได้รับโอกาสทางสังคมมากขึ้น เช่น ได้รับโอกาสทางการศึกษาอบรมส่งเสริมอาชีพเป็น ปัจจัยที่สนับสนุนให้กลุ่มสตรีมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากกลุ่มสตรีได้รับการศึกษาอบรมมีความรู้ความสามารถที่จะทำงานที่ตนถนัด เมื่อมีงานทำก็เกิดรายได้ และมีความเท่าเทียมกันทางด้านเศรษฐกิจ ช่วยให้มีความได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้มากขึ้นเมื่อมีรายได้ ที่มั่นคง กลุ่มสตรีจะมีศักยภาพและเล็งเห็นคุณค่าของตนเองกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าเข้ามามีส่วนร่วม ในสังคมและมีส่วนร่วมในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น 4) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้กลุ่มสตรีมีบทบาทมากขึ้น เป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้กลุ่มสตรีมีบทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากรัฐบาลได้รับเอาค่านิยมตะวันตก ในด้านการเปิดตลาดเสรีทำให้ระบบทุนนิยมเข้ามาแผ่ขยายในระบบเศรษฐกิจไทย จากการผลิตพอใช้ชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขายค่ากำไร มีทุนจากต่างชาติเข้ามามีโรงงานขนาดใหญ่ ทำให้ระบบเศรษฐกิจและสังคม ไทยเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมสังคมนิยมตะวันตก บทบาทของกลุ่มสตรีที่ทำงานบ้านเลี้ยงดูบุตรซึ่งเป็นงานที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้เป็นแรงงานแฝงจึงเปลี่ยนแปลงไป กลุ่มสตรีหันมาทำงานนอกบ้านมากขึ้นหารายได้ เพื่อช่วยเหลือครอบครัว ค่านิยมสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจึงผลักดันให้กลุ่มสตรีเข้ามามีบทบาทในการ พัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น 5) ส่วนปัจจัยเรื่องนโยบายของรัฐบาลในเรื่อง กลุ่มสตรีมีแนวโน้มที่ชัดเจนให้ความสำคัญและจริงจังที่จะแก้ไขปัญหา จากการวิจัยพบว่า ไม่มีความชัดเจน เนื่องจากมีแนวความคิดที่แยกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกจะเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ กลุ่มสตรีมีทัศนคติ ว่ารัฐบาลมีความจริงจังที่จะแก้ไขปัญหาในเรื่องของกลุ่มสตรีทำให้กลุ่มสตรีได้รับการพัฒนาในด้านของ ความรู้เรื่องสิทธิความเท่าเทียมกันมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกับกลุ่มบุรุษ มีโอกาสได้รับการฝึก อบรมจากหน่วยงานราชการในด้านอาชีพเสริม การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ การอบรมความรู้ในเรื่องกฎหมายที่ เกี่ยวกับสิทธิของสตรี กลุ่มสตรีมีโอกาสดำเนินกิจกรรมที่หน่วยงานราชการจัดขึ้น เช่น วันสตรีสากล

งานวันแม่แห่งชาติ และวัน อสม. เป็นต้น ส่วนกลุ่มที่สองส่วนใหญ่จะมีทัศนคติเกี่ยวกับนโยบายของ รัฐบาลในเรื่อง การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มสตรียังไม่ชัดเจน และไม่จริงใจที่จะแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับ กลุ่มสตรีที่แท้จริงจะเป็นในรูป ของนโยบายประชานิยมและอิงผลประโยชน์ของพวกพ้องทำให้กลุ่มสตรี ไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควรเป็นการใช้ งบประมาณของแผ่นดินเพื่อผลประโยชน์ของนักการเมืองและ กลุ่มพวกพ้องของตน

7.4 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อบทบาทกลุ่มสตรีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่น จากการวิจัย พบว่า ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ 1) ขาดองค์การประสานงานที่ส่งเสริมและ สนับสนุนการ ดำเนินงานเกี่ยวกับกลุ่มสตรี องค์กรที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีมี จำนวนมากมาย อาทิ กระทรวงการพัฒนาสังคมและทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวง มหาดไทย กรมพัฒนาชุมชน กรม ส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น หน่วยงานราชการดังกล่าวเป็นหน่วยงานที่ รับผิดชอบเกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรี แต่การปฏิบัติ งานของหน่วยงานต่างๆ ดังกล่าว เป็นไปในลักษณะ ต่างคนต่างทำไม่มีการประสานงานกันระหว่าง หน่วยงานราชการ ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนของงานสิ้นเปลือง งบประมาณและบุคลากร 2) อุปสรรคเกิดจาก ตัวสตรีเองที่คิดว่าตนมีศักยภาพน้อยกว่าบุรุษ ซึ่งมีสาเหตุมาจากค่านิยม สังคมไทยในสมัยก่อนที่ปลูกฝัง ให้กลุ่มสตรีอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน จำกัดบทบาทของกลุ่มสตรีให้อยู่กับงานบ้าน งาน ครีวเลี้ยงลูก ทำไร่นาน่า เรื่องงานนอกบ้านและการหาเลี้ยงครอบครัวปล่อยให้ทำหน้าที่ของบุรุษ การปลูกฝังให้สตรี เป็นช้างเท้าหลัง แต่ผู้ที่มีทัศนคติเช่นนี้เป็นส่วนน้อยของสังคมไทยในชุมชนท้องถิ่น กลุ่มสตรีส่วนใหญ่ก็เริ่มมี แนวความคิด ว่าตนมีศักยภาพไม่แตกต่างกับกลุ่มบุรุษสามารถเดินเคียงบ่าเคียงไหล่ผู้ชายได้และไม่มีความ “ช้างเท้า หลัง” อีกต่อไปจะมีก็แต่เพื่อนคู่คิดหรือเพื่อนคู่ชีวิตเท่านั้น

## 8. ปัญหาและแนวทางแก้ไขในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น

จากการวิจัย พบว่า ปัญหาและแนวทางแก้ไขในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่นนั้น (1) ควรสร้างองค์การประสานงานที่ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับ กลุ่มสตรี (2) ควรส่งเสริม บทบาทกลุ่มสตรีให้มีความมั่นใจในตนเองและเห็นศักยภาพของตนเอง (3) ควรส่งเสริมให้กลุ่มสตรีเข้ารับการศึกษ ในระดับที่สูงขึ้น เมื่อกลุ่มสตรีมีความรู้ความสามารถเพิ่ม มากขึ้นกลุ่มสตรีก็สามารถมีงานทำเพิ่มรายได้ให้กับ ครอบครัว เมื่อมีรายได้พออยู่พอกินทำให้กลุ่มสตรีมี ศักยภาพกล้าแสดงความคิดเห็นเกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน ท้องถิ่น (4) ควรส่งเสริมให้กลุ่มสตรีได้เข้าร่วม แสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนองค์ความรู้สร้างเครือข่ายในชุมชน ท้องถิ่นทำให้กลุ่มสตรีเกิดพลังร่วมกัน ทำงานนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีคุณค่าและเข้มแข็งมากกว่าที่กลุ่มสตรีแต่ละกลุ่มจะ ทำงานโดยโดดเดี่ยวต่างคนต่างทำ (5) ควรส่งเสริมให้ทุกคนในชุมชนเปลี่ยนแนวความคิดทัศนคติเรื่องการพัฒนาที่ ต้องเป็นหน้าที่ของบุรุษเท่านั้นควรให้ทุกคนในสังคมยอมรับบทบาทกลุ่มสตรีมากขึ้นมีสัดส่วนกลุ่มสตรีเข้าไป บริหารงาน ในการเมืองท้องถิ่น ไม่ว่าจะป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น เป็นต้น ในส่วนภูมิภาคเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งบทบาทดังกล่าวควรส่งเสริมให้กลุ่มสตรีมีบทบาท มากกว่า ปัจจุบันที่เป็นอยู่

ผลการวิจัยในครั้งนี้ ได้ค้นพบองค์ความรู้ในทางวิชาการ คือ กลุ่มสตรีที่รวมตัวกันประกอบอาชีพ เสริมขึ้น กลุ่มสตรีจะเข้มแข็งหรือไม่เข้มแข็งนั้นมีปัจจัยสนับสนุนประกอบด้วย

ตัวผู้นำกลุ่มสตรีจะต้องมีความซื่อสัตย์ เสียสละ โปร่งใส ตรวจสอบได้ และที่สำคัญต้องมีภาวะผู้นำ ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีทอผ้าพื้นเมืองบ้านกุดคู กลุ่มสตรีทำไม้กวาด และกลุ่มธรรมนุญประชาชน ตำบลหนองหิน ทั้งสามกลุ่มมีผลการดำเนินงานที่เข้มแข็งและประสบผลสำเร็จและยั่งยืน กลุ่มสตรีสามารถ ดำรงอยู่ได้และเป็นกลุ่มตัวอย่างที่หน่วยงานอื่นหรือกลุ่มอื่นๆ ต้องมาศึกษาดูงาน ทั้งสามกลุ่มให้ข้อมูลที่ตรง กันว่าตัวผู้นำกลุ่มสตรีจะต้องมีความซื่อสัตย์ เสียสละเวลาและการบริหารงานของกลุ่มจะต้อง โปร่งใส ทุกคนในกลุ่มสามารถตรวจสอบรายรับรายจ่ายได้ไม่มีการปกปิดข้อมูล ทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนเป็นส่วนหนึ่ง ในการทำให้กลุ่มสตรีเข้มแข็งและมีความสามัคคีกันในกลุ่ม และจากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีที่ล้มเหลว ในการปฏิบัติงานไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสตรีทอผ้าพื้นเมือง และทำข้าวฮาง กลุ่มสตรีผู้ประกอบการตลาดสด และกลุ่มธรรมนุญประชาชนตำบลกกกุง ตัวผู้นำจะไม่เข้มแข็งและไม่มีความร่วมมือนำในการร่วมบริหารงานในกลุ่ม การบริหารงานและการบริหารเงินในกลุ่มไม่โปร่งใส ทำให้เกิดการหวาดระแวงกันระหว่างสมาชิก ด้วยกันเองผลทำให้กลุ่มขาดความสามัคคีต่างคนต่างทำ การรวมกลุ่มจะเป็นในรูปแบบหลวมๆ รวมเพื่อ กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเท่านั้น

กลุ่มสตรีต้องมีการประชุมสม่ำเสมอ เพื่อจะได้ปรึกษาหารือกัน ก่อให้เกิดความเข้าใจกันในกลุ่ม สตรีทำให้กลุ่มสตรีเข้มแข็งและยั่งยืน ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีให้ข้อมูลหลัก โดยเฉพาะกลุ่มที่ ประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานให้ข้อมูลที่ตรงกันว่า การรวมกลุ่มจะต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกัน อย่างสม่ำเสมอ เพื่อชี้แจงและสร้างความเข้าใจร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มได้มีโอกาสพบปะ พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน รับฟังความคิดเห็นที่หลากหลาย กำหนดแนวทางการทำงาน ร่วมกัน ร่วมกันตัดสินใจรับผิดชอบร่วมกัน เกิดความเข้าใจกันของสมาชิกในกลุ่ม เมื่อทุกคนเข้าใจตรงกัน ก็จะ ไม่เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงที่เป็นสาเหตุให้กลุ่มล้มเหลวได้ และที่สำคัญสร้างความสามัคคีกัน ในกลุ่ม

#### 8.1 ข้อจำกัดของการวิจัยครั้งนี้

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบข้อจำกัดบางประการซึ่งอาจมีผลต่อการศึกษา คือ ข้อจำกัดเกี่ยวกับการ เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษา ซึ่งกำหนดว่าต้องสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ที่สามารถให้ข้อมูลในเชิงลึกเกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีของเทศบาลในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ นายกเทศมนตรี และปลัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มอบหมายให้ผู้บริหารระดับรองเป็นผู้ให้ข้อมูลแทน แต่อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยได้พิสูจน์บทสรุป และตรวจสอบความเป็นตัวแทนของข้อมูลตลอดจนตรวจสอบตัวผู้วิจัยเองว่ามีอคติ หรือไม่ โดยการให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักตรวจสอบข้อมูล และยืนยันข้อมูลตามที่รวบรวมและสรุปได้ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของคำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้การสังเกตการณ์และการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิประกอบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ สมบูรณ์มากที่สุด โดยการวิเคราะห์จากข้อมูลที่ผู้วิจัยมีอยู่และวิเคราะห์ตามหลักวิชาการเพื่อแสวงหาความรู้ ทางวิชาการและเพื่อสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการต่อไปในอนาคต

#### 8.2 ข้อเสนอแนะ

##### 1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1) จากผลการวิจัยเทศบาลให้ความสนใจในการส่งเสริมบทบาทของกลุ่มสตรีน้อยมาก ดังนั้น รัฐบาลต้องให้เงินอุดหนุนแก่เทศบาลโดยตรงในการส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีผ่านกลไกของเทศบาล เพื่อให้เทศบาลในฐานะเป็นองค์กรที่ใกล้ชิดกับกลุ่มสตรี และเข้าใจปัญหาของกลุ่มสตรี ได้ดีกว่าหน่วยงาน ส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค

1.2) รัฐบาลหรือหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องต้องส่งเสริมหรือให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่อง แนวคิดมิติชายหญิงมีความเท่าเทียมกัน โดยการจัดอบรม การณรงค์ การทำสื่อประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้กลุ่มสตรีมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ด้วยการเปิดโอกาสให้กลุ่มสตรีมีสิทธิหน้าที่ ความรับผิดชอบและโอกาสเท่าเทียมกับกลุ่มบุรุษ เป็นต้นว่า ให้กลุ่มสตรีได้รับการศึกษา หรืออบรมเพิ่มความรู้ เมื่อมีความรู้ด้านอาชีพกลุ่มสตรีก็สามารถมีงานทำ มีรายได้ที่ดี สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ หรือทำให้กลุ่มสตรีกล้าแสดงความคิดเห็นมีส่วนร่วมในการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่น

1.3) รัฐบาลหรือหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องต้องมีนโยบายในเรื่องการส่งเสริมสนับสนุน บทบาทกลุ่มสตรีให้มีความชัดเจนและให้ความสำคัญมากกว่าปัจจุบันที่เป็นอยู่ โดยการนำแผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาสตรีไปปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง และควรกระจายอำนาจให้เทศบาลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการ เพราะหน่วยงานดังกล่าวใกล้ชิดและเข้าใจบริบทของกลุ่มสตรีและบริบทของชุมชน ท้องถิ่น ได้ดีกว่าหน่วยงานส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

## 2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

2.1) เทศบาลต้องส่งเสริมให้กลุ่มสตรีได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ด้วยการเปิดโอกาส ให้กลุ่มสตรีได้มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา แผนพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น

2.2) เทศบาลต้องส่งเสริมศักยภาพกลุ่มสตรีโดยการอบรมให้ความรู้ในเรื่องของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง สิทธิสตรีความเสมอภาคของหญิงชาย การลดความรุนแรงในครอบครัว พร้อมทั้งอบรมการพัฒนาบุคลิกภาพ มารยาทการออกสู่สังคมภายนอกซึ่งจะทำให้กลุ่มสตรีเกิดการพัฒนาศักยภาพ คือ กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดง ออกและที่สำคัญกล้าที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองเพิ่มมากขึ้น

2.3) เทศบาลต้องส่งเสริมให้กลุ่มสตรีได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ สร้างเครือข่ายในชุมชน เพราะจะทำให้กลุ่มสตรีเกิดการรวมพลังกันทำงาน นำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีคุณค่า หรือเข้มแข็งมากกว่าการที่กลุ่มสตรีแต่ละกลุ่มจะทำงานโดยโดดเดี่ยว การสร้างเครือข่ายจะมุ่งเน้นที่ การเพิ่มพลังอำนาจให้กลุ่มสตรีและชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มผู้ไร้อำนาจต่อรองทางสังคมจะได้รับความเอาใจใส่เป็นพิเศษ เน้นการมีส่วนร่วมในเชิงคุณภาพมากกว่าการทำเพียงรูปแบบพิธีกรรม

2.4) เทศบาลต้องส่งเสริมให้ทุกคนในชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนแนวความคิดทัศนคติ เรื่องการพัฒนา ต้องเป็นหน้าที่ของบุรุษเท่านั้น ต้องส่งเสริมให้สังคมยอมรับบทบาทของสตรีและกลุ่มสตรีมากขึ้น และต้อง ส่งเสริมให้กลุ่มสตรีมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ เช่น การประกวดแม่ดีเด่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จัดตั้งชุมชนต้นแบบกลุ่มสตรีหรือองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นต้นแบบด้านสตรีดีเด่น เป็นต้น

2.5) เทศบาลต้องส่งเสริมบทบาทของกลุ่มสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่น โดยนำมาตรฐานและตัวชี้วัดการส่งเสริมการพัฒนาสตรีของกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน และควรมีโครงการอบรมให้ความรู้ที่เน้นเฉพาะกลุ่มสตรีเพื่อกลุ่ม สตรีจักได้มีความรู้และนำความรู้ที่ได้รับไปพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนต่อไป

2.6) เสนอให้เทศบาลตั้งงบประมาณรายจ่ายประจำปีที่มีความสมดุลกันในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นกับด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยให้ความสำคัญในด้านต่างๆ ใกล้เคียงกัน และไม่ควรตั้งงบประมาณในด้านโครงสร้างพื้นฐานมากเกินไป

2.7) เสนอให้เทศบาลทำโครงการผู้นำกลุ่มสตรีแบบอย่างที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ การดำเนินงานในกลุ่มสตรีต้องโปร่งใส สมาชิกในกลุ่มสามารถตรวจสอบรายรับรายจ่ายได้ ไม่มีการปกปิดข้อมูล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการทำให้กลุ่มสตรีเข้มแข็งสามัคคีและยั่งยืน และเสนอให้เทศบาลให้แรงจูงใจแก่ สตรีกลุ่มนี้

2.8) การรวมกลุ่มของกลุ่มสตรีจะต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อชี้แจงและ สร้างความเข้าใจร่วมกันในกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มได้มีโอกาสพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันรับฟังความคิดเห็นที่หลากหลาย กำหนดแนวทางการทำงานร่วมกัน ร่วมกันตัดสินใจรับผิดชอบร่วมกัน เกิดความเข้าใจกันของสมาชิกในกลุ่ม เมื่อทุกคนเข้าใจตรงกันก็จะไม่เกิดความขัดแย้ง ที่รุนแรงที่เป็นสาเหตุให้กลุ่มล้มเหลวได้และที่สำคัญเป็นการสร้างความสามัคคีกันในกลุ่ม

### 3) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1) ในการศึกษาครั้งนี้ดำเนินการศึกษาเฉพาะเทศบาลตำบล ทำให้ไม่สามารถทราบผลการ ส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีของเทศบาลเมือง เทศบาลนคร หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบอื่น ในการศึกษาครั้งต่อไปควรทำการศึกษาบทบาทกลุ่มสตรีของเทศบาลเมือง เทศบาลนคร และองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบอื่น เพื่อจะได้นำผลการศึกษาไปเปรียบเทียบ แล้วสามารถนำข้อมูลไปใช้ ในการพัฒนากลุ่มสตรีในการมีบทบาทพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นได้อย่าง ถูกต้องและเป็นประโยชน์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการนำไปประยุกต์ใช้ในโอกาสต่อไป

3.2) ควรมีการศึกษาประเด็นด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวกับบทบาทกลุ่มสตรี เช่น บทบาทกลุ่มสตรีในการ พัฒนาด้านการเมือง หรือศึกษาบทบาทสตรีในด้านการเป็นผู้นำในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

3.3) ควรนำองค์ความรู้ใหม่ในการวิจัยครั้งนี้ เกี่ยวกับบทบาทกลุ่มสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเขตชานเมืองไปศึกษาวิจัยโดยการใช้การวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่แตกต่างไปจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

### เอกสารอ้างอิง

กอบกุล อิงคุทานนท์. (2537). *ผู้หญิงกับอำนาจที่แปรเปลี่ยน*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

กานดา ผรณเกียรติ. (2521). บทบาทสตรีทางด้านการเกษตร: การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีแม่บ้านในเขต

โครงการชลประทานหนองหวาย จังหวัดขอนแก่น และแม่บ้านในเขตโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่

จังหวัดนครปฐมและจังหวัดราชบุรี. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. 8(3), 14-35.

- โกวิทช์ พวงงาม. (2552). *การปกครองท้องถิ่นไทย หลักการและมิติใหม่ในอนาคต*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: วิทยุชุมชน.
- โกวิทช์ พวงงาม. (2552). *การปกครองส่วนท้องถิ่นว่าด้วยทฤษฎีแนวคิด และหลักการ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- โกวิทช์ พวงงาม. (2553). *การสังเคราะห์และถอดบทเรียนนวัตกรรมท้องถิ่นและการบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย.
- จุมพล หนิมพานิช. (2551). *การวิจัยเชิงคุณภาพ: ในทางรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร. (2540). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคม ในต่างประเทศ: บทสำรวจพัฒนาการสถานภาพและนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- วิระดา สมสวัสดิ์. (2549). *นิติศาสตร์แนวสตรีนิยม*. เชียงใหม่: วนิดาเพรส.
- สุภาวศ์ จันทวานิช. (2549). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิมล ติรกานนท์. (2551). *ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์: แนวทางสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Habermas, Jurgen. (1981). *New Social Movement*. London: Oxford.